

DOI: <https://doi.org/10.4312/keria.23.2.49-65>

Matevž Gradišnik

Sezona vojaških pohodov v srednjem veku

O LITERATURI IN O VOJAŠKEM ZGODOVINOPISJU SREDNJEGA VEKA

Besedilo z naslovom *Sezona vojaških pohodov v srednjem veku* je v prvi vrsti sestavljeno iz monografij in študij vojaške zgodovine srednjega veka. To so praviloma relevantna in pregledna dela uveljavljenih vojaških medievistov, usmerjena v vojaške problematike. Znotraj veje vojaškega zgodovinopisja srednjega veka raziskovalci običajno obravnavajo vojaške, politične, strateško-taktične, tehnološke in psihološke vidike. Ta področja nedvomno predstavljajo samo bistvo vojaškega zgodovinopisja. V tem prispevku bomo poskusili osvetliti tematski zorni kot, ki je precej v ozadju tovrstnih študij in je povezan z letnim ciklom, okoljem, družbo, demografsko sliko srednjega veka in s spremembami v podnebjju skozi srednji vek.

Literature, ki bi neposredno pokrivala zgolj iskan, ozek presek vojaške tematike z ostalimi okoljskimi, demografskimi in socialnimi temami, je precej malo.¹ Na podobno redkost tovrstnih raziskav za čas zgodnje novega veka je v svoji študiji opozoril Gabor Agoston.²

Številne uporabne informacije smo pridobili v osrednjih delih srednjeveškega vojaškega zgodovinopisja, ki so jih prispevali J. F. Verbruggen, Philippe Contamine in John France.³ V sklopu tujih študij nam je potrebno opozoriti na prispevek Yuvala Noaha Hararija, v katerem je izraelski zgodovinar predstavil vidike, povezane zlasti s strategijo in preskrbo zahodnoevropskega

1 Prim. DeVries, *A Cumulative Bibliography*. Kako redke so tovrstne študije, kaže že navedni nabor literature, ki ga je pripravil strokovnjak za srednjeveško vojaško zgodovino.

2 »Where Environmental and Frontier Studies Meet«, 57.

3 Verbruggen, *The Art of Warfare*; Le Goff, *Srednjovekovna civilizacija zapadne Evrope*; Contamine, *War in the Middle Ages*; prim. France, *Western warfare*.

prostora v 14. stoletju.⁴ Harrarijevo delo je eno izmed redkih, kjer je v ospredje postavljeno interdisciplinarno tematsko prepletanje v okviru srednjeveškega vojaškega zgodovinopisja.

Prav tako je potrebno izpostaviti delo Tomaža Lazarja *Vojaška zgodovina slovenskega ozemlja od 13. do 15. stoletja*. Lazarjeva doktorska disertacija neposredno ne govori o prepletanju vojaške sfere z ostalimi tematikami, ki so tema tega prispevka, kljub temu pa v poglavjih, posvečenih posameznim vojaškim pohodom, in v natančnih opisih le-teh prispeva pomembne in relevantne informacije. Iz njegovega prispevka smo tako izluščili precej pomembnih dognanj.

Kot obsežno delo o družbeni in kulturni zgodovini srednjega veka velja navesti temeljno knjigo Jacquesa Le Goffa o srednjeveški civilizaciji zahodne Evrope,⁵ med okoljskimi, demografskimi in socialnimi študijami pa novejši deli Richarda Hoffmanna in Brucea M. S. Campbella.⁶

Enega izmed vzrokov za maloštevilnost relevantnih interdisciplinarnih študij gre iskati v tem, da je v vojaškem zgodovinopisju interdisciplinarno raziskovanje relativno novo, uveljavilo se je šele v zadnjih desetletjih. Razlog lahko vidimo v pomanjkanju prvovrstnega arhivskega gradiva, ki bi bogato, podrobno, relevantno in objektivno dokumentiralo vojaške pohode, spopade, preskrbo in okolje. Vendar je na drugi strani Lazarjeva študija pokazala, da imamo za slovenski prostor, za čas poznega srednjega veka, presenetljivo veliko uporabnih virov. Težava je v njihovi veliki razpršenosti.⁷

Med primarnim gradivom o vojaštvu srednjega veka velja opozoriti na problematiko dokumentov. Tu utegnejo biti zavajajoča zlasti dela, ki so jih napisali kleriki. Besedila o vojaških pohodih in bitkah, ki jih je pisala duhovščina, v primerjavi z besedili laikov veljajo za manj relevantna. Razlog tiči v nerazumevanju vojaških strategij in v določeni meri distance, zavračanja, posmeha in prezira, ki jih je duhovščina kazala do bojevanja in bojevniškega stanu. V virih klerikov se neredko pojavljajo pretiravanja, čudeži in romantične predstave o številu vojakov in manevrov, značilna poteza je tudi prisotnost Boga in svetih relikvij v spopadih.⁸ V tem oziru verodostojnejše opise vojaških poho-

4 Harari, »Strategy and Supply«, 297–333.

5 V srbohrvaščino prevedeno kot *Srednjovekovna civilizacija zapadne Evrope*.

6 Hoffmann, *An Environmental History*; Campbell, *The Great Transition*.

7 Verbruggen, *The Art of Warfare*, 208: »Very often we have to be content with meagre information about the march towards the enemy when battle was intended. Only the best and most detailed accounts give us any indication that the knights' tactics and their co-operation with the foot-soldiers were more highly developed than has been thought hitherto. Prim. članek Harari, »Strategy and Supply«; avtor je zaradi pomanjkanja virov za 14. stoletje, na katerega se osredotoča, posegel tudi v 13. in 15. stoletje: »It should also be remarked that due to the scarcity of sources, several campaigns from the late thirteenth and early fifteenth centuries will also be considered« (str. 299). Lazar, *Vojaška zgodovina*, 7–8, pa pokaže, da je sicer razpršenega gradiva precej več, kot bi lahko pričakovali.

8 Verbruggen, *The Art of Warfare*, 10–11.

dov in bitk nudijo zapisi laikov, ki so v dogajanju na pohodih oz. bojnih poljih v večini primerov kot očividci sodelovali in dogajanje osebno doživeli.⁹ Za srednji vek velja, da so prvovrstni opisi vojaških pohodov in bitk izšli iz izkušenj in pričevanj očividcev.¹⁰ Bolj oprijemljivi, sočasni in jasni so njihovi zapisi tudi zaradi uporabe vernakularja, vsakdanjega jezika, in ne latinščine. Latinščina je kot jezik antike ter v srednjem veku kot jezik duhovščine v visokem in poznem srednjem veku začela učinkovati anahronistično, saj je je bilo uporabo pravih besednih ustreznice v njej težko najti.¹¹

Vojaško zgodovinopisje se je kot posebna veja zgodovine izoblikovalo že ob koncu 19. stoletja. Prvi raziskovalci v osnovi niso bili zgodovinarji ampak poklicni vojaki, ki niso premogli prave kritične distance in niso bili usposobljeni za delo s primarnimi viri.¹² V prvih treh desetletjih 20. stoletja je sledil nov val raziskovalcev. Ti so bili sicer strokovno bolje podkovani, vendar je njihovo prikazovanje srednjeveškega vojskovanja temeljilo na preveč splošni nenaklonjenosti do domnevno »rudimentarnega« srednjega veka. Šlo je za krog strokovnjakov, v osnovi zgodovinarjev, med katerimi je najbolj izstopal H. Delbrück. Pod vplivom enega izmed največjih vojaških zgodovinarjev se je izoblikovalo mnenje, da je bil srednjeveški vojaški sistem primitiven in neučinkovit. Srednjeveški način vojskovanja so povezovali s konceptom totalne vojne, v katerem imajo osrednjo vlogo odločilne in uničujoče bitke. Za starejšo generacijo zgodovinarjev je srednji vek predstavljal temačno obdobje med dovršeno antiko in naprednejšim novim vekom. Takšno videnje srednjeveškega načina vojskovanja je prevladovalo do časa po drugi svetovni vojni.¹³

Študije generacij zgodovinarjev iz časa po drugi svetovni vojni so s ponovnim pretresom virov in do tedaj ustvarjenih del oz. pregledov izluščile revidirano sliko o srednjeveškem vojskovanju. S svojimi deli so pokazale, da je prenašanje moderne predstave o totalni vojni v srednji vek zgrešeno.¹⁴ Povojne generacije zgodovinarjev začeni z J. F. Verbruggnom so postopoma začele opozarjati, da je imelo zgodovinopisje do sredine 20. stoletja podcenjujoč

9 Prav tam, 11–12: »We are concerned here with reliable sources in the shape of chronicles or biographies written by knights or their confidants, who were eye-witnesses of certain battles, or actually took part in them.«

10 Prav tam, 18: »Eye-witness accounts are therefore indispensable to the military historian.« Lazar, *Vojaška zgodovina*, 9: »Da bi vsaj poskusili razumeti podobo vojskovanja v določenem obdobju, ga moramo raziskovati interdisciplinarno in z različnih vidikov – od vojaške organizacije, družbenih pogojev in miselnosti do taktike, strategije, logističnih priprav, transportnih zmogljivosti, orožja in opreme, predvsem pa z zornega kota sodobnikov, ki so ga osebno izkusili.«

11 Verbruggen, *The Art of Warfare*, 13–14. Prav tam, 11–12, o kronistih in piscih, ki opisujejo srednjeveške vojaške pohode; prim tudi Lovenjak, *Dejanja Frankov*, opis prve križarske vojne v slovenskem prevodu.

12 Verbruggen, *The Art*, 1–2. Na nerelevantnost takratnih raziskovanj kažejo dela H. Delpecha in G. Köhlerja. Prim. Lazar, *Vojaška zgodovina*, 14.

13 Verbruggen, *The Art*, 1, 2; Lazar, *Vojaška zgodovina*, 14 in 17; France, *Western Warfare*, 11–12.

14 Lazar, *Vojaška zgodovina*, 15.

odnos do sposobnosti srednjeveških vojsk, tako strateških in taktičnih kot tehnoloških ter logističnih.

Večplastnost vojaških pohodov ali bitk presega zgolj odločilne spopade in terja konglomerat študij, ki z interdisciplinarnim povezovanjem vojaških, okoljskih, demografskih in socialnih vidikov oblikujejo širšo in kompleksnejšo sliko. Šele zgodovinpisje, ki upošteva kompleksnost vojaškega ustroja v srednjem veku, lahko predstavi relevantno podobo o umetnosti vojskovanja v srednjem veku.¹⁵

O SPREMINJANJU LETA V SREDNJEM VEKU

Po prehodu iz antike v srednji vek je z dobo Karla Velikega in vzpostavitvijo fevdalizma prostor zahodne in srednje Evrope ponovno postajal vse bolj vezan na posest, zemljo in na njene pridelke. Ustroj družbe se je stabiliziral in postopoma dobival poteze tridelne družbe, sestavljene iz duhovščine, plemstva in kmetov.¹⁶ Po Le Goffu se je družbena delitev duhovščine, plemstva in kmetov zrcalila tudi v treh časovnih strukturah. Prvi vidik časa je določala duhovščina oz. Cerkev, drugega posvetni vladarji oz. vojskovanje in tretjega kmetje s kmečkimi opravili. Skupni imenovalc časa in družbe je izhajal iz duhovne stabilnosti, skupne fizične varnosti in preskrbljenosti s hrano. Na družbeni ravni so se v ciklu enega leta z verskimi prazniki, vojaškimi pohodi in kmečkimi opravili časovne množice prepletale in prekrivale. Izmed treh naštetih družbeno pogojenih »oblik« časa je bilo od letnega cikla v naravi najbolj odvisno kmetovanje.¹⁷

V času Karla Velikega je z naraščanjem pomena zemlje, novimi kmetijskimi tehnikami in kulturnimi rastlinami celoten družbeni ustroj postajal vse bolj odvisen od delovanja kmetov ali tistih, ki delajo, *laboratores*. Na ustalitev in ritmiko življenja na podeželju kažejo prva poimenovanja za mesece. Največ teh imen izhaja iz kmečkih opravil. Ta poimenovanja niso bila le zapisana, ampak so bila v koledarjih tudi slikovno upodobljena.¹⁸ Na to kažeta tako rokopis iz Troyesa (okr. l. 800) in kodeks iz Salzburga (okr. l. 818).¹⁹ Podobni primeri poimenovanj in upodobitev mesecev so se iz 15. stoletja ohranili na prostoru

15 Lazar, *Vojaška zgodovina*, 9–20.

16 Hoffmann, *An Environmental History*, 79; Stabej, »Ob petstoletnici škofjeloškega zapisa«, 72; Le Goff, *Srednjovekovna civilizacija*, 218.

17 Le Goff, *Srednjovekovna civilizacija*, 212–19, 224–26; Le Goff, *Srednjovekovna civilizacija*, 224: »Poljoprivredno vreme, vlasteosko vreme, klerikalno vreme: glavna karakteristika svih vremena je njihova tesna zavisnost od prirodnog vreme.« Prim. Le Goff, *Srednjovekovna civilizacija*, 212–15, o siceršnji rudimentarnosti srednjeveškega merjenja časa.

18 Hoffmann, *An Environmental History*, 79; Stabej, »Ob petstoletnici škofjeloškega zapisa«, 72; Le Goff, *Srednjovekovna civilizacija*, 84 in 218.

19 Le Goff, *Srednjovekovna civilizacija*, 84; Štih, Simoniti in Vodopivec, *Slovenska zgodovina*, 170.

današnje Slovenije. Na radovljiškem koledarju iz leta 1415 je k poimenovanju mesecev v latinščini dodana tudi upodobitev kmečkih opravil ali dejavnosti.²⁰ Leta 1466 je nastal Škofjeloški rokopis, ki predstavlja najstarejši primer poimenovanja mesecev v slovenskem jeziku. Ta poimenovanja običajno kažejo na opravila, ki so jih kmetje na sedanjem slovenskem ozemlju opravljali v posameznem delu leta. Koledar s slovenskimi imeni mesecev je bil zapisan tudi v Radovljiški matrikuli iz 1468 (Slika 1).²¹

Slika 1: Radovljiški koledar iz 1415. Blaznik, Grafenauer in Vilfan, *Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev*, priloga XVII.

20 Blaznik, Grafenauer in Vilfan, *Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev*, priloga XVII.

21 Smolik, »Škofjeloški rokopis«; prim. Dolar, »Koledar«, in Steska, »Radovljiška matrikula«, 23–38.

V nadaljevanju tega poglavja bomo s pomočjo poimenovanj in upodobitev kmečkih opravil za posamezne mesece prikazali cikel enega leta. Ritem življenja kmečkega prebivalstva je bil ustaljen, počasen in se ni veliko spreminjal. Skozi leto so se z rahlimi časovnimi odstopanji pojavljala opravila, ki so vsakoletno naznanjala prihod zime ali prihod poletja. Ta dva letna časa sta za kmečko prebivalstvo predstavljala glavno delitev časa v posameznem letu. Delitev leta na glavna dva dela gre sicer povezovati s perspektivo iskanja nasprotij drugod v krščanski družbi: v dobrem in zlu, dnevu in noči, svetlobi in temi, toploti in mrazu, gradu in gozdu, delu in počitku ter življenju in smrti.²²

Že na prostoru današnje Slovenije so opazne variacije tako v naravi kakor v opravilih in temu sledečemu poimenovanju mesecev.²³ Zatorej je v kontekstu širših prostorskih in časovnih dimenzij Evrope še toliko bolj potrebno dosledno obravnavanje in primerjanje posameznih delov leta. Pomlad je na primer na prostoru Francije nastopila v aprilu, medtem ko je v nemške dežele prišla šele v maju.²⁴

Leto bomo členili glede na sodobno evropsko razumevanje leta, ki za srednji vek seveda ni veljalo. Takrat so različne dežele začetek novega leta naznanjale med časom Kristusovega rojstva (25. december) in Marijinega oznanjenja (25. marec).²⁵

Mrzel konec ali začetek leta v decembru oz. januarju je predstavljal obdobje gostije, klanja prašičev, prezimovanja, zadrževanja v bivališčih in gretja ob ognjiščih. Februar in marec sta predstavljala čas priprave zemlje na pomlad, z opravili, kot je bilo prekopavanje zemlje, sekanje ter obrezovanja drevja in sejanje (jarih) žit in zelenjave. Marec je bil toplejši in bolj suh kot februar in je na območjih z mediteransko klimo že kazal znake toplejšega letnega časa. Na prostoru srednje in zahodne Evrope sta zaključek zime prinašala april in maj. Ta dva meseca sta z zelenenjem in cvetenjem narave terjala vse več kmečkih opravil zunaj bivališč. V to obdobje leta je bil ob vse toplejših, milejših in ugodnejših razmerah postavljen začetni mejnik vojaških pohodov v srednjem veku. Sezona vojaških pohodov v srednjem veku se je začela z godom sv. Jurija oz. 23. ali 24. aprila. Skozi maj in junij je bilo okolje vse primernejše tako za vojaške pohode kot za kmečka opravila. Pred začetkom novega poletja ob izteku junija, torej tik pred novo letino pridelkov, je bilo na razpolago najmanj hrane iz zimskih zalog. V juliju in avgustu kot najtoplejših mesecih je potekala žetev žit, nekoliko kasneje tudi njihova mlačev in spravilo. Nova letina pridelkov je s seboj prinašala čas, ko je bilo vojaških pohodov v srednjem veku

22 Le Goff, *Srednjovekovna civilizacija*, 215–19.

23 Štih, Simoniti in Vodopivec, *Slovenska zgodovina*, 170; Blaznik, Grafenauer in Vilfan, *Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev*, priloga XVII; Štabelj, »Ob petstoletnici škofjeloškega zapisa«, 75–83; Berčič, »Škofjeloška mesečna imena«, 143–44.

24 Le Goff, *Srednjovekovna civilizacija*, 218.

25 Le Goff, *Srednjovekovna civilizacija*, 215.

največ. V septembru je večinoma potekalo obiranje in spravlanje pridelkov za novo zimo. Prav tako so takrat podložniki svojim zemljiškim gospodom oddajali letne dajatve. Dan, ki je naznanjal oddajo pridelkov, je bil god sv. Mihaela, 29. september. Istega dne so se s postopoma vse bolj jesenskimi razmerami praviloma zaključevali tudi vojaški pohodi. Ti so utegnili potekati do goda sv. Martina, 11. novembra. Kakor je bilo pobiranje pridelkov in njihovo spravilo odvisno od lege, je bilo tako tudi s sejanjem (ozimnih) žit. To je lahko potekalo tako v septembru kakor v oktobru, odvisno od vrste kulturnih rastlin. Za oktober je bilo značilno zlasti pobiranje grozdja. Do novembra in prihoda občutne spremembe v naravi so se umirila tako kmečka opravila kakor tudi dejavnost vojaških pohodov.²⁶

Družbena skupina tistih, ki se bojujejo in se imenujejo *bellatores*, se je dobro zavedala nujnih predpogojev za izvedbo vojaških pohodov. Posebej vojaški poveljniki so morali pravočasno poskrbeti za organiziranje in podpiranje svoje vojske. Glede na vsakokratne politične, gospodarske in družbene okoliščine so morali vojaški poveljniki zagotoviti zadostne količine plačila (denarnih sredstev ali posesti), vojaške opreme in zadostno preskrbo s hrano.²⁷ V praksi je za vladarja oz. vodjo pohoda ob zadostni politični in finančni moči bilo na razpolago največ od pet do šest mesecev, ugodnih za izvedbo vojaškega pohoda. V preostalem delu leta je bilo enak vojaški pohod bistveno težje izpeljati. Vazali iz nižjega plemstva – vitezi so mu bili na letni ravni dolžni služiti do 40 dni vojaške službe, a pohodi so bili v praksi nemalokrat daljši.²⁸

Pri raziskovanju vojaških pohodov v srednjem veku je potrebno upoštevati lego prostora v povezavi s podnebjem. Praviloma so vojaški pohodi v Evropi na območjih višjih geografskih širin potekali nekoliko krajši del leta ter v južnejših in toplejših delih Evrope nekoliko dlje. Razumljivo je, da je bilo v Sredozemlju obdobje daljše, še daljše v Sveti deželi.²⁹

Čas tistih, ki molijo (*oratores*), je predstavljal glavno duhovno vezivo krščanske družbe v srednjem veku. Duhovščina je vsakodnevno merjenje časa oznanjala z zvonjenjem zvonov. Deli dneva oz. noči v srednjem veku izhajajo iz rimske tradicije. Delijo se na osem časovnih odsekov, ki obsegajo

26 Štih, Simoniti in Vodopivec, *Slovenska zgodovina*, 170; Blaznik, Grafenauer in Vilfan, *Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev*, 227–28, priloga XVII; Štabelj, »Ob petstoletnici škofjeloškega zapisa«, 75–83; Berčič, »Škofjeloška mesečna imena«, 143–44; prim. Zorec, *Slovenska praksa*, 32. Ker so bile zime v Sredozemlju milejše, so Rimljani začeli vojaške pohode že z mesecem marcem, ki je naznanjal začetek novega leta in bil posvečen bogu vojne Marsu; prim. Ačko, *Poljščine*; Lazar, *Vojaška zgodovina*, 196; Le Goff, *Srednjovekovna civilizacija*, 215 in 219.

27 France, *Western Warfare*, 3, 9 in 10.

28 France, *Western Warfare*, 7; Lazar, *Vojaška zgodovina*, 16; Harari, »Strategy and Supply«, 300–301. Dolžina vojaškega pohoda je bila odvisna od same strategije pohoda. Če je napadalna vojska izvedla *chevauchée* ali načrtno pustošenje in plenjenje nasprotnikove posesti, so pohodi trajali do 40 ali 50 dni. V primeru obleganja ali če je bil pohod dolgotrajnejši, pa je trajal tudi celotno sezono bojevanja v tistem letu, torej od pet do šest mesecev.

29 Contamine, *War in the Middle Ages*, 227.

približno tri današnje ure. Duhovščina jih je označevala z latinskimi izrazi, ki so označevali posamezne molitve v dnevu in jih je delila na: *matines* (ali jutranjice, okoli polnoči), *laudes* (ali hvalnice, okoli tretje ure zjutraj), *prima* (okoli šeste ure zjutraj), *tercia* (okoli devete ure zjutraj), *sixta* (opolodne), *none* (okoli tretje ure popoldan), *vesperinae* (ali večernice, okoli šeste ure zvečer) in *completae horae* (ali sklepnice, od devetih zvečer do polnoči). V povezavi z drugima družbenima časovnima strukturama velja izpostaviti vlogo duhovščine in praznikov skozi leto. Kljub temu, da je Cerkev kot institucija z monopolom nad duhovnostjo, moralo in vero skozi praznike manifestirala liturgične nauke v družbi, je bila podrejena naravnemu ciklu leta. Prazniki so predstavljali čas novega leta ali oddaje posameznih podložniških dajatev njihovim seniorjem. V osnovi so bili večji krščanski prazniki povezani z njim predhodnimi poganskimi ter z kmečkimi opravili značilnimi za posamezni del leta. Ker je teh opravil bilo več poletni, je bilo takrat tudi sorazmerno manj praznikov. Verski prazniki so tako dobili svoje jedro v zimskih mesecih. Tako je čas od božiča naznanil začetek niza praznikov, ki so trajali preko (današnjega) novega leta, velike noči, Jezusovega vnebohoda do binkoštv. Tekom poletja so bili veliki cerkveni prazniki redki, večji praznik takrat je bil zgolj Marijino vnebovzetje. Jeseni, ko je potekalo spravljajne pridelkov in oddajo dajatev, je zadnji veliki cerkveni praznik predstavljal god vseh svetnikov.³⁰

Duhovščina je v prvi vrsti prepovedovala oz. obsojala in opozarjala na prepoved bojevanja v času navedenih večjih, kakor tudi manjših krščanskih praznikov. Prav tako je duhovščina skozi gibanja t. i. božjega miru od 10. do 12. stoletja poskušala odvracati bojevniški stan od bojevanja med petkom in ponedeljkom.³¹

Poleg navedenih treh tradicionalnih redov srednjeveške družbe in njihovih dejavnosti so bili tudi meščani odvisni od letnega ter tudi dnevnega cikla. Kontrast tako v dnevnem kakor letnem ritmu delovanja je razviden tako pri obrtnikih kot pri trgovcih. Pri obrtnikih se je razlika kazala v prepovedih dela ponoči ter pri plačilu v poletnih in v zimskih mesecih. V svetu trgovine je čas od decembra do marca na območju Sredozemlja napovedal privez plovil in pomorske trgovine, ki je skozi visoki srednji vek predstavljala gonilno gospodarsko panogo. V 13. stoletju, izraziteje pa v 14. in 15. stoletju se je s porastom mest, trgovine in obrti začel nov čas, ki je pomenil odstopanje od tradicionalne tridelne družbene sheme. S tem je povezan izum urinega mehanizma. Prvi tovrstni mehanizmi so se sicer nemalokrat pokvarili, a so z »laicizacijo« časa napovedovali novo družbeno obdobje v merjenju četrte dimenzije.³²

30 Le Goff, *Srednjovekovna civilizacija*, 215, 219 in 224–225.

31 Keen, *Chivalry*, 27.

32 Le Goff, *Srednjovekovna civilizacija*, 224–26

Ob koncu tega poglavja bomo v kratkem predstavili še podnebje. To skozi tisoč let dolgo obdobje srednjega veka nikakor ni bilo konstantno. Velike vremenske in podnebne spremembe, ki so zajele celotno Evropo, so se začele že v pozni antiki. Tako je v času sprememb v tretjem in četrtem stoletju podnebje postajalo vse hladnejše.³³ Shema Evropske klime kaže, da se je podnebje ohladilo v času od četrtega stoletja do začetka sedmega stoletja. V času od sedmega do konca osmega stoletja je sledil čas otoplitve. Do izteka prvega tisočletja so se v Evropi, posebej na njenem Zahodu, kjer so tovrstne dogodke beležili karolinški kronisti, izmenjevala hladnejša in toplejša obdobja. Od druge polovice 11. stoletja do 13. stoletja je sledil čas otoplitve, ki je botroval k večjim in dolgoročnim družbenim, gospodarskim, ekonomskim in tehnološkimi spremembam. Pomembno vlogo v gospodarskem, tehnološkem, znanstvenem in kulturnem razvoju je prineslo trgovanje z oddaljenimi kraji in intenzivni stiki z arabskim svetom. Rast prebivalstva je bila posledica širitve obdelovalnih površin in krčenja gozdnih površin ter izsuševanja močvirij. Napredek in razvoj v tehniki in kmetijstvu je bil povezan tudi s prihodom novih kulturnih rastlin in tehnik z Vzhoda. Milejša klima je omogočila kolonizacijo višje ležečih območij. Otoplitev klime od 11. do 13. stoletja se je kazala z dvigom nivoja gozdne meje. Naraščanje prebivalstva je temeljilo na vse večji konzumaciji žit ali procesu t. i. »cerealizacije« družbe. Ta proces vse bolj razširjenega konzumiranja žit se je začel že v 8. stoletju in je do izteka 13. stoletja omogočil, da se je evropsko prebivalstvo z okoli 27 zraslo na okoli 78 milijonov. Posamezni znaki podnebne anomalije so se pojavili že ob koncu 13. stoletja. Ob prehodu iz 13. v 14. stoletje je prišlo do ponovnega ohlajanja podnebja, ki se je odražalo v obliki hudih neurij, poplav, suš, neviht in mrzlih zim. Posebej strahovite razmere so sledile v letih od 1315 do 1317. Težke razmere so se nadaljevale v prvi polovici 14. stoletja, in sicer tako v Zahodni kot Srednji Evropi. Podnebne spremembe je otežila kuga, ki je po Evropi začela razsajati leta 1348. V drugi polovici 14. stoletja se je podnebje Evrope nekoliko stabiliziralo. A podnebnim anomalijam iz 14. stoletja so zlasti od sredine 15. stoletja naprej sledile za kmetijstvo vse težje razmere. Te so se v Evropi na demografski ravni kazale z upadom prebivalstva in pomanjkanjem delovne sile. Ob koncu srednjega veka je ob vse hladnejšem podnebnju s hudimi zimami, z močnim sneženjem, širjenjem ledenikov in zamrzovanjem morij sledil nastop t. i. *male ledene dobe*. S tem izrazom v podnebni zgodovini označujemo čas od sredine 16. do sredine 19. stoletja.³⁴

33 Hoffmann, *An Environmental History*, 53; »cerealizacija« po zgledu angleške *cerealization*; prim. nem. *Vergetreidung*.

34 Hoffmann, *An Environmental History*, 51–71, 113–19, 318–41; Campbell, *The Great Transition*, 30–38, 50–53, 59, 277–79, 335–37; Zwitter, *Vpliv male ledene dobe*, 6–7; Le Goff, *Srednjovekovna*, 87–92; Kosi, *Potujoči srednji vek*, 27–29.

ČAS VOJNE

Med tremi oz. štirimi družbeno pogojenimi in medsebojno prepletenimi časovnimi množicami srednjega veka »čas posvetnih vladarjev« ali »čas vojskovanja« predstavlja jedro tega prispevka. Podobo dogajanja v vojaških pohodih znotraj enega leta smo podprli s pomočjo statističnega pregleda bitk dveh vojaških zgodovinarjev, H. Delbrücka in P. Contamineja.³⁵ Na osnovi podatkov smo poskušali prikazati razmerje bitk v posameznih mesecih skozi srednji vek. Prav tako smo s preverjanjem teh podatkov želeli ugotoviti, kolikšen delež bitk je segal izven predvidenega najširšega časovnega okvirja sezone vojaških pohodov, od goda sv. Jurija do goda sv. Martina, oz. od 23. aprila do 11. novembra.³⁶

V poglavju tega prispevka *O literaturi in o vojaškem zgodovinopisju srednjega veka* smo opozorili na zmotno razumevanje srednjeveškega vojaškega zgodovinopisja pred drugo svetovno vojno, ki je srednjeveške spopade ali bitke interpretiralo na podlagi tedaj aktualnega koncepta totalne vojne oz. vojne, v kateri so bile udeležene sile pripravljene mobilizirati vse razpoložljive vire, da bi si zagotovile zmago nad nasprotnikom. Vrhunec takšne vojne naj bi utelešala absolutna vojna oz. aktivni spopad, v katerem dokončno uničimo nasprotnikove vojaške zmogljivosti. Na drugi strani je zgodovinopisje po drugi svetovni vojni pokazalo, da je srednjeveško vojskovanje temeljilo na konceptu omejene vojne. Pri tem izrazu vojne gre predvsem za mobilizacijo oboroženih sil z jasno opredeljenimi in omejenimi cilji.³⁷ Povojne generacije zgodovinarjev so pokazale, da je za srednjeveške vojaške poveljnike koncept totalnega vojskovanja predstavljal velika tveganja, česar so se srednjeveški poveljniki dobro zavedali in so se odločilnemu spopadu celo zavestno izogibali. Visoko tveganje je v prvi vrsti zahtevalo številne človeške žrtve med vrhunsko izurjenimi, izkušenimi in opremljenimi bojevniki, pa tudi plačilo visokih odkupnin, če so slednje zajeli. Prav tako je v primeru velikega spopada lahko prišlo do izgube visoko kakovostne ter drage vojaške opreme in konj. Na osnovi dobro dokumentiranih velikih bitk med 11. in 15. stoletjem je možno postaviti očno, da je na strani poražencev umrlo med 20% in 50% udeležencev spopadov. Odstotek gotovo ni zanemarljiv, saj je visok tudi za sodobne razmere. Smrt pa so povzročale tudi bolezni in lakota; ta dejavnika bi utegnila pogosto terjati večji smrtni davek od spopada samega.³⁸

35 Delbrück, *Medieval Warfare History*, Contamine, *War in the Middle Ages*.

36 Delbrück, *Medieval Warfare History*, 657–60; Contamine, *War in the Middle Ages*, 228.

37 Lazar, *Vojaška zgodovina*, 14–20; Harari, »Strategy and Supply«, 299; Vuk, »Razumevanje transformacije«, 63; Ray, »Total War«; Korošec, et al., *Vojaški slovar*, s. v. »omejen«.

38 Lazar, *Vojaška zgodovina*, 14–20, 42; Harari, »Strategy and Supply«, 332; Verbruggen, *The Art of Warfare*, 14: »It is obvious that too much attention has often been paid to the few great battles which had political consequences, or which formed a turning-point in the art of war, to the neglect of other battles and developments.« Verbruggen je v tem pasusu opozoril prav na

Velike bitke oz. posamezne odločilne bitke so bile v srednjem veku prej (ne)zeleni izjema kot pravilo. Datume in kraje posameznih večjih bitk pa bomo kljub temu uporabili kot kazalce, saj so najpogosteje potekale v verigi medsebojno povezanih dogodkov v času vojaških pohodov. Na podlagi Delbrücka navajamo nekaj znamenitejših bitk, ki jih bomo uporabili v statistiki tega poglavja: 10. avgust 955 (Leško polje), 14. oktober 1066 (Hastings), 26. avgust 1071 (Manzikert), 4. julij 1187 (Hattin), 7. september 1191 (Arsuf), 27. julij 1214 (Bouvines), 22. julij 1298 (Falkirk), 11. julij 1302 (Courtrai), 15. november 1315 (Morgarten), 26. avgust 1346 (Crecy), 25. september 1396 (Nikopolje), 15. julij 1410 (Tannenberg), 25. oktober 1415 (Agincourt), 5. januar 1477 (Nancy). Delbrück je v svojem seznamu bitk navedel 126 spopadov, ki so sicer razpršeni preko celotnega srednjega veka, a večina jih sodi v čas med 11. in 15. stoletjem.³⁹ Delbrück približno tretjine bitk ni datiral. Nekatere izmed manjkajočih datumov smo s pomočjo relevantne literature dopolnili sami.⁴⁰ Izločili tiste, do katerih je prišlo v zgodnjem srednjem veku na prostoru Bližnjega vzhoda, saj za naše potrebe niso relevantne. Večina zabeleženih in uporabljenih vojaških spopadov je potekala na prostoru zahodne in srednje Evrope, nekaj se jih je zgodilo tudi v Sveti deželi.⁴¹

Pri Delbrücku smo tako lahko vzeli v analizo datume 99 bitk. Iz datiranih spopadov smo izračunali delež bitk, ki so potekale v času sezone in izven nje. V najširšem pomenu »sezone vojaških pohodov« od 23. aprila do 11. novembra je potekalo 75 bitk, kar predstavlja 75,76 % od 99 bitk. Izven sezone je potekalo 24 spopadov, kar predstavlja 24,24 % od 99 bitk. Dejstvo, da je približno četrtina od 99 bitk »izvensezonskih«, kaže, da spopadi prav gotovo niso potekali zgolj v času od goda sv. Jurija do sv. Martina.⁴²

Contamine je navedel statistični pregled 120 bitk iz 14. in 15. stoletja. Francoski avtor za razliko od nemškega ni navedel krajev bitk, temveč zgolj podatke za čas enega leta, ki jih je razporedil med dvanajst mesecev.⁴³ Če Contamineja primerjamo z Delbrückom, pa pri prvem izstopa visoko število srednjeveških bitk v aprilu. Ker Contamine ni navedel konkretnih bitk oz. krajev spopadov, ki jih je vključil v pregled, ni jasno, kako je lahko število spopadov v aprilu 12, na drugi strani pa so pri Delbrücku le 3 – vendar so pri njemu

problematiko odločilnih spopadov in poudaril, da se preveč teže pripisuje posameznim in odločilnim bitkam, ki naj bi bile velike prelomnice s političnimi posledicami, obenem pa se zane marja pomen drugih spopadov in dogodkov.

39 Delbrück, *Medieval Warfare*, 657–60. Gre večinoma za kopenske bitke.

40 Jaques, *Dictionary of Battles*; Uttridge in Spilling, *Encyclopedia Of Warfare*.

41 Delbrück, *Medieval Warfare*, 657–60.

42 Prav tam.

43 Contamine, *War in the Middle Ages*, 228. Eksplicitno avtor ni navedel lokacij bitk, ampak zgolj naslov dela, iz katerega je črpal informacije. To kaže, da je imel v mislih predvsem prostor zahodne in srednje Evrope. Vendar pa ne vemo natančno, ali je šlo za kopenske ali pomorske bitke.

lokacije znane.⁴⁴ Contaminejevo visoko število je skorajda primerljivo z najtoplejšimi meseci leta in Delbrückovo z najhladnejšimi meseci v letu. Zgolj domnevamo lahko – glede na nacionalno pripadnost Contamineja in na različno dožemanje prehoda iz zime v pomlad v francoskih in nemških deželah –, da je francoski zgodovinar v svoji statistiki morda operiral predvsem z bitkami z območja francoskih dežel.

Tako kot pri Delbücku smo poskušali tudi pri Contamineju znotraj 120 bitk izračunati delež tistih, ki so potekale v sezoni vojaških pohodov od 23. aprila do 11. novembra, in onih v zimskem času. A ker Contamine ne navaja točnih datumov in krajev spopadov, ne moremo govoriti o natančnem deležu spopadov »v sezoni« in »izven sezone«. Največ, kar lahko z gotovostjo trdimo na podlagi njegovega nabora podatkov je, da so se spopadi odvijali tako v času sezone vojaških pohodov kot izven nje.

<i>Delbrück</i> (n=99)	<i>Contamine</i> (n=120)
Januar 4	Januar 3
Februar 5	Februar 5
Marec 7	Marec 8
April 3	April 12
Maj 8	Maj 11
Junij 15	Junij 15
Julij 14	Julij 19
Avgust 20	Avgust 16
September 11	September 15
Oktober 7	Oktober 7
November 5	November 7
December 0	December 2
Neuvrščene 27	

Že na prvi pogled je iz statistike obeh študij razvidno, da je večina spopadov potekala v času poletja. Najprimernejše, najtoplejše in najrodovitnejše obdobje na severni polobli je predstavljal čas od junija do septembra. Iz statistike je jasno razvidno, da je bilo spopadov v času zime najmanj.⁴⁵ Po eni strani sta bila namreč v srednjem veku za vojaške pohode meseca december in januar podnebno in vremensko najzahtevnejša in najhladnejša, po drugi strani pa je takrat potekal čas ključnih krščanskih praznikov. Ob tem ne gre zanemariti

44 Delbrück, *Medieval Warfare*, 659–60; bitke meseca aprila pri Delbrücku so: 9. aprila 1388 pri Náfelsu (Švica), 20. aprila 1423 pri Hořicah (Češka) in 14. aprila 1471 pri Barnetu (Velika Britanija).

45 Delbrück, *Medieval Warfare*, 657–60; Contamine, *War in the Middle Ages*, 228.

niti dejstva, da je spreminjanje vremena, letnih časov in podnebja vplivalo na uporabo nekaterih orožij oz. materialov, iz katerih so bila ta narejena.⁴⁶

Kar se tiče števila vojaških spopadov v srednjem veku, statistični podatki kažejo na občutno razliko med poletjem in zimo. Vendar črno-bela predstava, da je (po)letni del predstavljal aktivni del leta za bojevanje in vojaške pohode ter da je bila zima »mrtva sezona«,⁴⁷ drži le delno.

Kot kažejo naslednji primeri iz (poznega) srednjega veka, vojaške aktivnosti v zimskem času niso popolnoma hibernirale. Vojaški pohodi ali posamezni spopadi so v zimskem času potekali prav zaradi strateških, taktičnih ali logističnih sprememb oz. prednosti, ki jih je prinašala zima.

Za začetek gre omeniti primer iz prehodnega časa med antiko in srednjim vekom. Pozimi leta 406 so na območju spodnjega Rena skupine Germanov, ki so vpadale na obrambno linijo rimskega obrambnega sistema *Limes*, lahko prečile zamrznjeni Ren na sicer neprehodnih območjih in vpadle v Galijo.⁴⁸

Primeri iz 14. in 15. stoletja zgovorneje kažejo na relativno uspešno izpeljavo vojnih pohodov zgolj v času zime. Na to kaže eden izmed vojaških pohodov Angležev proti Škodom, ki se je začel sredi jeseni, 18. oktobra 1337.⁴⁹

Primer zimskega vojaškega pohoda je tudi pohod Angležev v Franciji v času stoletne vojne. Vodil ga je angleški kralj Edvard III. v letih 1359–1360. Nanj so se Angleži predhodno dobro pripravili tako z veliko zalogo hrane kot z ustrezno veliko količino vojaške opreme.⁵⁰

Vojaški pohod oz. križarski pohod v Prusijo Albrehta III. Habsburškega je poleti 1377 na močvirnatem in rečnem terenu dežel ob Baltiku pretežno konjeniški vojski precej oteževal potovanje. Tamkajšnja območja so bila namreč boljše prehodna v zimskem času, ko je stoječe ali premikajoče vodovje zamrznilo.⁵¹

Leta 1443 sta poveljnika ogrskih sil v boju proti Turkom, Ivan Hunyadi in poljski kralj Vladislav Jagielonski, skušala izkoristiti zimske razmere na Balkanskem polotoku. Vedoč, da so turške sile že razpršene po svojih timarjih, sta poveljnika želela čim boljše izkoristiti odsotnost turške vojske in vdrla v današnjo Srbijo in Bolgarijo. Hkrati sta se nadejala, da bosta na vojaškem pohodu dobila živež od lokalnega prebivalstva, ki si je za zimski čas pripravilo zaloge hrane.⁵²

46 Prim. Lazar, *Vojaška zgodovina*, 351, 396; o orožjih in obnašanju njihovih materialov v različnih podnebnih in vremenskih pogojih.

47 Prim. DUBY, *Trije redi*, 184–85; izraz »mrtva sezona vojskovanja« v kontekstu oblikovanja splošne predstave o aktivnem in pasivnem delu leta skozi srednji vek ustvarja prevelik kontrast. Drži, da je bila klima v stoletjih zgodnjega srednjega veka, t.j. v času, o katerem govori DUBYJEV PASUS, hladnejša in manj stanovitna od tiste, ki je sledila v visokem srednjem veku. A to ne pomeni, da so se srednjeveški ljudje bojevali zgolj v toplem delu leta in se v mrzlem delu zadrževali izključno v notranjosti svojih bivališč.

48 Hoffmann, *An Environmental History*, 53.

49 Contamine, *War in the Middle Ages*, 228.

50 Harari, »Strategy and Supply«, 318.

51 Lazar, *Vojaška zgodovina*, 200–202.

52 Prav tam, 266–69.

Obdobje zime je bilo za izvedbo vojaških pohodov v (pozmem) srednjem veku zagotovo zahtevnejše od poletja, kljub temu pa je prinašalo določene strateške, taktične in logistične prednosti. Nanje kažejo primerih vojaških pohodov, ki so jih izpeljali v času od decembra do februarja.

SKLEP

Skozi prispevek smo poskušali opozoriti na večplastnost srednjeveških pohodov, pomen in soodvisnost z drugimi, tako naravnimi kot družbenimi dejavniki. Na osnovi relevantne literature lahko trdimo, da je na prostoru srednje in zahodne Evrope v času vladanja Karla Velikega prišlo do vse večje ustalitve in vezanosti na fevdalno posest. Družba oz. prebivalstvo teh dežel je delovalo znotraj treh družbenih redov in tako tudi treh »časovnih skupin«: svetne, posvetne in kmečke. Navedeni družbeni časi so se v vsakdanjem življenju prepletali in bili med seboj soodvisni. Celotno delovanje družbe je pogojevala narava z menjavanjem letnih časov, ki pa je med posameznimi deželami srednjeveške Evrope potekalo precej različno. Pri raziskovanju tovrstnih tematik je upoštevanja vreden faktor tudi spreminjanje podnebja skozi srednji vek.

Na osrednje vprašanje članka, v katerem delu leta je bil v srednjem veku čas za vojskovanje, je treba odgovoriti, da se je ta čas začel ob godu sv. Jurija (23. ali 24. aprila), trajal pa je do goda sv. Mihaela (29. septembra) ali sv. Martina (11. novembra). Tako iz opisov v literaturi kot iz predstavljene statistike vojaških pohodov in bitk je nedvoumno jasno, da je na letni ravni »sezona vojaških pohodov« v (visokem in pozmem) srednjem veku trajala najmanj štiri in največ šest mesecev. Časovno okno od pomladi do jeseni je resda predstavljajo topel, suh, rodovit in ugoden čas za izvedbo vojaških pohodov, vendar to ne pomeni, da vojaških pohodov v hladnem, mrzlem, nerodovitnem in vlažnem delu leta ni bilo. Na to eksplicitno kaže delež vojaških pohodov zunaj sezone vojaških pohodov, ki je po predstavljeni statistiki 99 bitk po Delbrücku znašal 24.24 % oz. 24 spopadov. Večina bitk oz. 75 izmed 99 bitk pa predstavlja 75,76 %.

Contaminejev statistični pregled vsebuje implicitnejše datacije bitk in v splošnem bolje prikazuje razlike med spopadi »v sezoni« in »izven nje«. Vendarle pa njegovi podatki kažejo, da je do njih prihajalo tako v poletnem kot v zimskem delu leta.

Predstavljeni primeri (poznosrednjeveških) vojaških pohodov jasno kažejo na nekatere prednosti zimskih vojaških pohodov. Posameznih prednosti zimskega časa so se srednjeveški vojaški poveljniki dobro zavedali ter jih ob ustrezni politični, finančni in logistični predpripravi na vojaške pohode pogosto tudi relativno uspešno obrnili v svoj prid.

Ob spoprijemanju s tovrstnimi temami vojaškega, okoljskega in socialnega zgodovinopisja srednjega veka je pomembno, da manj raziskana področja raziskujemo interdisciplinarno. S tovrstnim pristopom lahko zagotovo bolje rešujemo posamezne probleme in iz različnih zornih kotov osvetlimo manj izpostavljene sorodne teme s področja srednjeveške vojaške strategije, logistike, okolja in družbe ter oblikujemo nova raziskovalna vprašanja.⁵³

Matevž Gradišnik
Univerza v Ljubljani
matevz.gradisnik@gmail.com

BIBLIOGRAFIJA

- Ačko Kocjan, Darja. *Poljščine*. Ljubljana: Kmečki glas, 2015.
- Agoston, Gabor. »Where Environmental and Frontier Studies Meet: Rivers, Forests, Marshes and Forts along the Ottoman–Hapsburg Frontier in Hungary.« V: *The Frontiers of the Ottoman World*, ur. Andrew Peacock, 57–79. Oxford: Oxford University Press, 2009.
- Berčič, Branko. »Škofjeloška mesečna imena.« *Loški razgledi* 13.1 (1966): 143–44.
- Blaznik, Pavle, Bogo Grafenauer in Sergij Vilfan. *Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev: Zgodovina agrarnih panog*. 1. zvezek. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1970
- Campbell, Bruce M. S.. *The Great Transition: Climate, Disease and Society in the Late-Medieval World*. Cambridge: Cambridge University Press, 2016.
- Contamine, Philippe. *War in the Middle Ages*. Prevod Michael Jones. Oxford: Blackwell, 1996.
- Delbrück, Hans. *Medieval Warfare History of the Art of War*. Volume III. Prevod Walter J. Renfroe Jr. Lincoln. London: University of Nebraska Press, 1990.
- DeVries, Kelly. *A Cumulative Bibliography of Medieval Military History and Technology*. Boston, Köln in Leiden: Brill, 2002.
- Dolar, Jaro. »Koledar«. V: *Enciklopedija Slovenije*, ur. Dušan Voglar et al., zv. 5: Kari – Krei. Ljubljana: Mladinska knjiga, SAZU, 1997–2002.
- Duby, Georges. *Trije redi ali imaginarij fevdalizma*. Prevod Gregor Moder. Ljubljana: ŠKUC, Filozofska fakulteta, 1985.
- France, John. *Western Warfare in the Age of the Crusades*. London: UCL Press, 1999.
- Harari, Yuval Noah. »Strategy and Supply in Fourteenth-Century Western European Invasion Campaigns.« *Journal of Military History* 64 (2000): 297–333.
- Hoffmann, Richard. *An Environmental History of Medieval Europe*. Cambridge: Cambridge University Press, 2014.
- Jaques, Tony. *Dictionary of Battles and Sieges A Guide to 8,500 Battles from Antiquity through the Twenty-first Century*. 3 zvezki. Connecticut in London: Greenwood press, 2007.
- Keen, Maurice. *Chivalry*. New Haven and London: Yale University Press, 1984.
- Korošec, Tomo, Marjan Fekonja, Alojz Jehart, Franc Pečelin, Miroslav Ulčar, Anton Žabkar in Zoran Dernovšek. *Vojaški slovar*. Predelana in dopolnjena izdaja. Ljubljana: Ministrstvo za obrambo, 2002.

53 Za pomoč pri zastavitvi tega prispevka se najlepše zahvaljujem profesorjema in spoštovanima kolegom doc. dr. Dušanu Mlacoviču in doc. dr. Žigi Zwitteru. Za možnost nastopa na Grošljevem simpoziju 2020 in za prijazne nasvete se zahvaljujem dr. Nadi Grošelj.

- Kosi, Miha. *Potujoči srednji vek*. Ljubljana: ZRC SAZU, Založba ZRC, 1998.
- Lazar, Tomaž. *Vojaška zgodovina slovenskega ozemlja od 13. do 15. stoletja*. Doktorska disertacija. Univerza v Ljubljani, 2009.
- Le Goff, Jacques. *Srednjovekovna civilizacija zapadne Evrope*. Prevod Dobrila Stošič. Beograd: Jugoslavija, 1974. (*La civilisation de l'Occident médiéval*. Paris: Arthaud, 1964.)
- Lovenjak, Milan, prev. in ur. *Dejanja Frankov in drugih na poti v Jeruzalem*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2019.
- Maurice, H. Keen. *Chivalry*. New Heavens, London: University Press, 1990.
- Ray, Michael. »Total War.« V: Britannica, <https://www.britannica.com/topic/total-war> (obiskano 1. maja 2021).
- Smolik, Marijan. »Škofjeloški rokopis«. V: *Enciklopedija Slovenije*, ur. Dušan Voglar et al., zv. 13: Š–T. Ljubljana: Mladinska knjiga, SAZU, 1997–2002.
- Stabej, Jože. »Ob petstoletnici škofjeloškega zapisa slovenskih imen za mesece.« *Loški razgledi* 13.1 (1966): 72–86.
- Steska, Viktor. »Radovljiška matrikula iz l. 1468.« *Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo* 2–3, zv. 1–4 (1923): 23–38.
- Štih, Peter, Vasko Simoniti in Peter Vodopivec. *Slovenska zgodovina*. 1. zvezek. Ljubljana: Modrijan, 2016.
- Uttridge, Sarah in Michael Spilling. *Encyclopedia Of Warfare: Medieval Wars 500–1500*. London: Amber, 2013.
- Verbruggen, J. F. *The Art of Warfare in Western Europe During the Middle Ages From the Eight Century to 1340*. Prevod Sumner Willard in R. W. Southern. Suffolk: Boydell Press, 1997.
- Vuk, Pavel. »Razumevanje transformacije vojne v 21. stoletju.« *Teorija in praksa* 55.1 (2018): 60–79.
- Zorec, Marjeta. *Slovenska pratika*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2006.
- Zwitter Žiga. *Vpliv male ledene dobe na agrarno poselitev na ozemlju današnje Slovenije: na primeru izbranih območij v Zgornji Savinjski dolini*. Diplomsko delo. Univerza v Ljubljani, 2010.

POVZETEK

Članek predstavi sezono vojaških pohodov v srednjem veku. Znotraj tisočletnega časovnega loka se osredotoča na čas od 11. do 15. stoletja in na prostor fevdalne krščanske zahodne in srednje Evrope. V uvodnem delu predstavi relevantno literaturo in opozori na premike v razumevanju srednjeveških vojaških pohodov v novejšem času. Osrednji del skuša odgovoriti na vprašanje, ki prvenstveno zadeva vojaško zgodovino, se tesno prepleta z okoljsko ter socialno zgodovino srednjega veka: v katerem delu leta so v srednjem veku potekali vojaški pohodi? Ob tem vprašanju bomo pokazali neposredno povezavo med vojaškimi pohodi in spreminjanjem narave skozi leto v odnosu do kmečkih opravil in verskih praznikov. V zadnjem poglavju bomo na osnovi statistike srednjeveških bitk, ki jo ponujata dva zgodovinarja, skušali predstaviti, kakšen delež spopadov je potekal v zimskem času. Zaključke statistične primerjave bomo podprli z nekaterimi primeri zimskih vojaških pohodov iz (poznega) srednjega veka.

Ključne besede: srednjeveško vojaštvo, vojaški pohodi, letni cikel

SUMMARY

The Military Campaigning Season in the Middle Ages

The paper presents the campaigning season in the Middle Ages. Within a thousand-year span, it focuses on the period between the 11th and 15th centuries and on the territory of the feudal and Christian Western and Central Europe. The introductory part presents the relevant literature, foregrounding modern shifts in the perception of medieval campaigns. The central part seeks to answer a question which primarily concerns military history and is interwoven with the environmental and social history of the Middle Ages: during which part of the year did the medieval campaigns take place? In this context we show a direct connection between campaigns and natural changes throughout the year, with reference to farming chores and religious festivals. The concluding chapter presents the share of the conflicts in winter, based on the statistics of medieval battles provided by two historians. The conclusions of the statistical comparison are supported by examples of winter campaigns dating back to the (late) Middle Ages.

Keywords: medieval warfare, war campaigns, year cycle